

Ojczysty - dodaj do ulubionych / Ciekawostki językowe

CZELNY I BEZCZELNY

O J C Z Y S T Y – D O D A J
D O U L U B I O N Y C H

Współcześnie przymiotniki CZELNY i BEZCZELNY to synonimy: znaczenie mają takie samo 'nazbyt śmiały, zuchwały, arogancki; nie liczący się z nikim i niczym', różnią się jedynie nacechowaniem stylistycznym: BEZCZELNY to słowo neutralne, CZELNY jest odbierane jako książkowe i nieco przestarzałe. Jak to możliwe, by słowo z częstką bez- na początku i słowo bez tej części oznaczały to samo? BEZCZELNY to przymiotnik notowany od II połowy XVIII w. Powstał od wyrażenia przyimkowego BEZ CZOŁA, używanego jako frazeologizm o znaczeniu 'bez wstydu'. Stąd znaczenie 'bezwstydnym, arogancki, zuchwały'. CZELNY - utworzony od samego rzeczownika czoło - jest znacznie starszy, używany był już w XV w., ale w zupełnie innym znaczeniu: 'naczelny, celujący, przodujący, na czele będący'. Byli panowie i oficerowie czelni, czyli ci najznakomitsi; były miasta czelne, czyli główne miasta kraju; były również spotkania czelne, czyli frontowe - potyczki na pierwszej linii frontu. W takim znaczeniu CZELNY występował do połowy XIX w., kiedy to został wyparty przez przymiotnik CZOŁOWY. Zrównanie znaczeniowe przymiotników CZELNY i BEZCZELNY nie nastąpiło na skutek skrócenia przymiotnika BEZCZELNY, tylko jako wynik rozwoju semantycznego przymiotnika CZELNY: od 'naczelny, czołowy' przez 'nazbyt wysuwający się na czoło (wysuwający się przed godniejszych od siebie)' aż do 'nie liczący się z nikim i niczym, nazbyt śmiały, arogancki', a więc BEZCZELNY.